

Askerî Tarihimiz Açısından Şânî-Zâde M. ‘Ataullah Efendi ve Eserleri

In Terms of Our Military History Şânî-Zâde M. ‘Ataullah Efendi and His Works

<https://doi.org/10.52792/tws.1267329>

Dindar NEĞİŞ

Araştırma Makalesi

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi
– YL Öğrencisi

 [ORCID: 0000-0001-6452-1081](https://orcid.org/0000-0001-6452-1081)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Dindar NEĞİŞ

E-posta/E-mail:

negisdindar@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

18 Mart 2023

Revizyon talebi/Revision

Requested:

12 Nisan 2023

Son revizyon /Last revision:

12 Nisan 2023

Kabul tarihi/Accepted:

14 Nisan 2023

Atıf/Citation:

Negiş, Dindar. “Askerî Tarihimiz Açısından Şânî-Zâde M. ‘Ataullah Efendi ve Eserleri”. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 4, no. 1 (2023): 26-40.

Özet

19. asır Osmanlı vak’anüvislerinden biri olan Şânî-zâde Mehmed ‘Ataullah Efendi, çeşitli alanlarda eserler kaleme almış, tercüme yapmış; bu vesileyle döneminin maruf şahsiyetlerinden biri olmayı başarmıştır. Velut yönüyle emsallerinden sıyrılarak Osmanlı’nın büyük bir askerî, siyasi ve toplumsal değişim ve dönüşüme tâbi olduğu yılların başlangıcında bu farklılaşmanın devlet kademelerindeki şahitlerinden biri olmakla kalmayıp söz konusu değişime eserleriyle katkıda bulunmaya çabalamıştır. Kendisi Sultan III. Selim devrinde ciddi anlamda hız kazanan Fransız modeli askerî yenilik ve ıslahatlara destek olma gayesi ve o dönem için uygun görülmesi üzerine yeni yeni yükselen bir ulus şeklinde tanımlanan Almanların “büyük” lakaplı kralı II. Friedrich’ten tercüme yapmıştır. Onun şairliği, müderrisliği, hekimliği ve tarihçiliği bir yana, askerî tarihimiz için önemi ve modern askerî tarihçiliğimizin ilk nüvelerinin kendisinin kalemiyle atıldığı olgusu pek bilinmez. Ne yazık ki askerliğe dair tercümelelerinden sadece *Vesâyânâme-i Seferiyye (Tenbihât-ı Hükümrân bâ-Ser’askerân)* günümüze ulaşabilmiştir. Bu çalışmada *Vesâyânâme-i Seferiyye*’yi merkeze alıp eserin yazım süreci, dili ve askerî bilimler açısından önemi çerçevesinde; bir hekim, hâkim, müderris, mühendis ve mütercim olan Şânîzâde’nin bilim çevrelerinde bugüne kadar üzerinde pek düşünülmeyen bilinen bir yönüne, yani askerî tarihimizdeki önemi ve alana katkısına dair bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şânîzâde, Askerî Tarih, Vesâyânâme-i Seferiyye, İkinci Mahmud Devri, Askerî Literatür

Abstract

One of the 19th Century Ottoman historiographers Şânî-zâde Mehmed ‘Ataullah Efendi, not only wrote in various fields, but also made translations; in this connection, he succeeded in being one of the well-known historiographers. In the beginning of the years when Ottoman Empire was a subject to a major military, political and social upheaval, and transformation; himself eluded from his similars with his productive side; not only he was a witness of this differentiation in the government rank, but also tried to contribute to this change with his works. In the era of Sultan Selim Sultan III, substantially, innovation model of the French military and aim of supporting reforms gained momentum and being approved upon, he translated from Prussian King Frederick II, in the era that Germans identified as a recently rising nation’s King titled as “Great”. Apart from his importance in our poetry, physician and mudarris, the knowledge of our modern military historys’ prototypes wrote up by his pen is hardly known. Unfortunately, only *Vesâyânâme-i Seferiyye (Tenbihât-ı Hükümrân bâ-Ser’askerân)* has been able to reach the present day from his translations on military service. In this study, *Vesâyânâme-i Seferiyye* is centralized and within the framework of the importance of the work in terms of writing process, language and military sciences; Şânîzâde, who is a physician, judge, mudarris, engineer and interpreter, has not been thought about until today in scientific circles. an assessment was made of a known aspect, that is, its importance in our military history and its contribution to the field.

Key Words: Şânîzâde Tarihi, Military History, Vesâyânâme-i Seferiyye, Sultan Mahmud II Era, Military Literature

GİRİŞ

XVIII. yüzyıl bitip XIX. yüzyıl başlarken Osmanlı İmparatorluğu son yüzyılına girdiğini bilmiyordu. Yine de mutlak sonun yakın olduğunu fark edip Batı merkezli bir değişimin parçası olmayı devletin ayakta kalması için tek çözüm olacağını düşünen başta Sultan III. Selim (d.1761 {saltanat:1789-1807} ö.1808), Sultan II. Mahmud (d.1785 {saltanat:1808-1839} ö.1839) ve Bâb-ı Âli; XIX. yüzyılda bütün bir imparatorluğu Avrupa süzgecinden reformlar vesilesiyle geçirmeye niyetleniyordu. Bunun için evvela eski nizamın rafa kaldırılıp bu dönüşümün her kesimden insana kabul ettirilmesi, akabinde de yeni düzenin bir şekilde tesisi gerekiyordu. Mehmed Ataullah Efendi (bundan sonra Şânî-zâde olarak zikredilecek), de bu değişim sancılarının yavaş yavaş kendini hissettirmeye başladığı günlerde, süreç içerisinde bilimsel telif ve tercüme eserler kaleme almıştır. Şânî-zâde'nin pek çok eser kaleme alması yahut tercüme etmesi aslında devlet tarafından verilen bu vazifenin bir neticesidir. Bununla beraber o da hemen her devirde olduğu gibi çıkarlarının çeliştiği isimlerle uğraşmak zorunda kalıp ileride detaylıca bahsedeceğimiz üzere makamını yitirmiş ve hatta sürgüne gönderilmiştir. Yaklaşık olarak altmış yaşlarında vefat eden müellifin, geride bıraktığı farklı alanlara dair pek çok eseri mevcuttur. O nedenle çalışmamızın ilk bölümünü Şânî-zâde'nin hayatı ve askerî tarih dışındaki eserlerine, ikinci bölümünü ise başta *Vesâyânâme-i Seferiyye*, diğer bir adıyla *Tenbîhât-ı Hükümrân bâ-Ser'askerân*, olmak üzere askerlik konulu eserlerinin tahliline ayırıp kendisinin askerî tarih için önemine değineceğiz. Bu eser özelinde bugüne kadar ciddi anlamdaki yegâne akademik çalışma Ahmet Tarık Çaşkurulu'nun¹ 2020'de tamamladığı yüksek lisans tezidir.² Kendisi Şânî-zâde'nin *Müfredât-ı Külliyye Fi Sevâhili'l-Bahriyye* isimli kitabıyla beraber bu tezinde konumuzun merkezindeki eseri de ele almış, tenkitli neşirlerini yapmıştır. Bu çalışmada, Çaşkurulu'nun tezinde dikkatini çektiği mütercim Şânî-zâde bağlamına dikkat çekmeye müteakip Şânî-zâde'nin hayatına ve askerlik hususundaki eserlerine vefatından iki yüz yıl sonra bir pencere açmak ve bunları tanıtmak, bu vesileyle de onun askerî tarihimizdeki yerine vurgu yapmak gaye edinilmiştir.

HAYATI

Şânî-zâde, 1791 yılında Medine Kadısı iken vefat eden ve uzun süre ordu kadılığı³ da yapan Şânî-zâde Hacı Mehmed Sadık Efendi'nin oğlu olarak İstanbul, Ortaköy'de dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyip 1770/71 zikredilse de 1785'te müderris pâyesi aldığına ve o yaşta müderris olunamayacağına göre, doğum tarihi muhtemelen kabul edilenden birkaç yıl öncesi (1865 civarı) olmalıdır.⁴ Büyük dedesi Mehmed Efendi'nin tarakçı olması⁵ nedeniyle aile, zamanla bu kelimenin Farsça karşılığı olan “şânî” sözcüğüne ithafla “Şânî-zâde” olarak anılmaya başlanmıştır. Aile, oğul Şânî-zâde'ye kadar her kuşakta; klasik Osmanlı eğitim sistemiyle alim, müderris ve kadı yetiştirmiştir. Bunun bir sonucu olarak Şânî-zâde de ilmiye mesleğinde karar kılmıştır. Ancak emsallerinden farklı olarak yalnızca dini ilimler hususunda ihtisas yapmamıştır. Nitekim medrese eğitiminin akabinde Halcıoğlu Mühendishanesi'nde⁶ ve Süleymaniye Tıp Medresesi'nde öğrenim

¹ Kendisine makalenin yazım sürecindeki görüş, öneri ve katkıları için teşekkür ederim.

² Ahmet Tarık Çaşkurulu, “An Idiosyncratic Ottoman Alim Encounters European Science, Enlightenment And Modern Warfare: Şanizade Mehmed Ataullah Efendi (d. 1826) And His Vesâyânâme-i Seferiyye And Müfredât-ı Külliyye Fi Sevâhili'l-Bahriyye” (yüksek lisans tezi, İbn Haldun Üniversitesi, 2020).

³ Osmanlı Ordusu'ndaki hukuki sorunları çözmekle yetkili ilmiye kökenli hâkim.

⁴ Ziya Yılmaz, *DİA* (İstanbul: 2010), “Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi” maddesi.

⁵ Agm.

⁶ Bkz. Kemal Beydilli, *DİA* (Ankara: 2020), “Mühendishâne-i Berri Hümâyün” maddesi.

gördüğü tespit edilmiştir.⁷ Ancak bu iki okuldan hangisine daha önce başladığı konusunda kesin bir bilgi henüz yoktur. Şânî-zâde, ömrünün bu ilk kısmında, ilmini derinleştirecek olacak Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Rumca ve özellikle mütercim düzeyinde Latince öğrenecektir. Yukarıda da değinildiği gibi dini ilimleri öğrenmekle yetinmeyip medrese ve mektep farkının avantajlarını, Avrupaî okulların açılmaya başladığı bu günlerde değerlendiren Şânî-zâde, klasik İslam ve Osmanlı medrese eğitiminin yanı sıra; geometri, cebir, istihkam, diferansiyel, aritmetik, coğrafya gibi benzerleri Osmanlı'da da mevcut olan ancak tamamen içeriği Batı'dan ithal edilen bu dersleri alarak her iki eğitim sisteminin ortaklaşa yetiştirdiği emsali az bir isim olmuştur.

21 Kasım 1785'e gelindiğinde artık müderris olma hakkı elde eden Şânî-zâde, önceleri ordu kadısı olan babasının maiyetinde bulunmuş, daha sonra ilmiyeye ilk adımını atmıştır.⁸ Ancak ileride yazacağı askerlik konulu eser ve tercümelerinde babasıyla geçirdiği bu dönemin bir etkisi ve faydası olabileceğini düşünmek zor değildir. Buna karşın evvela asıl mesleğine, müderrisliğe, yönelmiştir. Meslek hayatındaki tayin zamanları, unvanları ve görev yerleri şunlardır:

- 21.11.1785- ibtidâ-i hâriç, Örekezâde Medresesi.
- 24.09.1790 - ibtidâ-i dâhil, Sâniye-i Fâtıma Sultan Medresesi.
- 15.08.1793 - hareket-i dâhil, Dersiyye-i Hâne-i Ümmühânî Medresesi.
- 14.10.1796 - mûsile-i Sahn, Beyazıt Sahhaf Karaca Ahmed Medreseleri.
- 31.10.1803 - ibtidâ-i altmışlı, Müftü Hüseyin Efendi Medresesi.
- 06.10.1806 - hareket-i altmışlı.
- 31.12.1808 - mûsile-i Süleymâniyye, Hoca Hayreddin ve Hâkâniyye-i Vefâ Medreseleri.
- 29.05.1816 - Çorlu Medresesi müderrisi ve Havâss-ı Refia (Eyüp) kadısı.
- 20.02.1817 - ömür müfettiş-i sadr-ı âlî.
- 18.05.1817 – müfettiş-i sadr-ı âlî dışındaki vazifelerinden azil ve Mekke Kadılığı.
- 06.10.1821 - müfettiş-i sadr-ı âlî görevinden azil.
- 19.07.1826 – Menemen arpalığı ve Mekke pâyesi ile emeklilik.⁹

İlmiye memuriyetinin hemen her kademesinde görev yapan Şânî-zâde, Batı tipi eğitimin ilk başarılı örneklerinden biridir. Dikkat çekici bir diğer husus ise onun Batı ve Doğu eğitim ve anlayışını bünyesinde eritip bir ideal Osmanlı aydını olmayı başarabilmesidir.

⁷ Ziya Yılmaz, Agm.

⁸ Ziya Yılmaz, Agm.

⁹ Ziya Yılmaz, Agm.

Meslek hayatının sonlarına doğru, hayat boyu *müfettiş-i sadr-ı âlî*¹⁰ payesi elde ettiği günlerde, İstanbul'da meydana gelen büyük veba salgınında (1812-1819) devrin vakanüvisi Mütercim Âsım Efendi, 27 Kasım 1819'da vefat edince Sultan İkinci Mahmud kendisini 3 Aralık'ta vakanüvisliğe getirdi. Devrin mühim bir aydını olduğunu İkinci Mahmud'a sunduğu tarihin faydalarına dair mukaddimesinin beğenilmesiyle kanıtlayan Şânî-zâde, bunun üzerine *Âsım Tarîhî*'ne zeyl (ekleme) olarak hazırladığı ve İkinci Mahmud'un tahta çıkışından Eylül 1921'e kadar yaşanan hadiseleri kaleme aldığı *Şânîzâde Tarîhî*'ni yazmaya koyulur. Her ne kadar eserinin devamı için çalışmalara devam etse de devrin hekimbaşlarından Mustafa Behcet Efendi ile anlaşmazlığının neticesinde Eylül 1825'te görevinden azledilir. Yine de yazmakta olduğu eserinin tamamlanmasını arzu ettiği için Ekim 1821-Eylül 1825 dönemine ait olan ve kitabına eklemeyi düşündüğü olayları içeren notlarını yeni vakanüvis Sahafî Şeyhî-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi'ye teslim eder. Şânî-zâde, vakanüvislik görevinden azledildikten hemen sonra edindiği bir diğer pâyeye olan hayat boyu *müfettiş-i sadr-ı âlî* unvanını da azline müteakip 1825'in Ekim ayında yitirmiştir.

1826 yılının haziran ayına gelindiğinde ise Yeniçeri Ocağı'nın ilgası süreci içerisinde artık ocakla özdeşleşmiş olan Bektaşî tarikatının da kapatılmasına ve mensuplarının cezalandırılmasına başlanmıştı. Şânî-zâde, hayatının pek çok safhasında siyasi rakiplerinin saldırılarına maruz kalmış biri olarak bu durumdan da etkilendi. Nitekim kendisinin Bektaşîlerle bağı olan Beşiktaş Cem'iyeti-i İlmiyyesi'ne mensup olduğunu bilen rakiplerinin telkiniyle Sultan II. Mahmud tarafından 15 Haziran 1826'da arpalığı¹¹ olan Tire beldesine sürgüne gönderildi. Bu sürgünden 2 gün sonra 17 Haziran'da Yeniçeri Ocağı da resmen kaldırıldı.

Şânî-zâde'nin Tire'deki faaliyetleri hakkında pek bilgimiz olmamakla beraber kütüphanesinin İstanbul'da kalması nedeniyle ilmi çalışmalarına ara vermek mecburiyetinde olduğu tahmin edilebilir. Nitekim kendisinin orada bir evi bulunmadığından olacak Köse Mihaloğlu Hacı Ahmet Reşid Efendi adındaki bir kişinin evinde misafir olmuştur. Lakin bu durum çok sürmemiştir, zira Şânî-zâde sürgünden sonra 5 Ağustos 1826'da¹² Tire'de vefat eder. Vefat hadisesi de bir diğer ilginç konudur zira Feridun Fazıl Uzluk, Şânî-zâde'nin bir yanlış anlaşılmanın neticesinde vefat ettiğini aktarır.¹³

Uzluk'a göre Sultan İkinci Mahmud, 7 dil bilen bu alim kişinin sürgünde kalmasına razı olamamış ve derhal Tire'ye bir haberci göndererek af fermanını yollamıştır. Ferman Tire'ye ulaştığında akşam kahvesini ve çubuğunu içen Şânî-zâde'ye haberci: “*İtlakımıza (affınıza) ferman getirdim.*” demek yerine yanlışlıkla: “*İtlafımıza (ölümünüze) ferman getirdim.*” deyince Şânî-zâde o an kalp krizi geçirmiş, bir hafta sonra da hayatını kaybetmiştir.¹⁴ Asıl mezarı 1916'da kaybolan Şânî-zâde'nin sonradan inşa edilen anıt mezarı Tire'de bulunurken tesadüfen günümüze ulaşan orijinal mezar taşında şöyle yazar:

¹⁰ Haremeyn (Mekke ve Medine) bölgesi Evkaf (vakıflar) Müfettişliği

¹¹ Arpalık: Osmanlı ilmiye teşkilatından emekli olanların aldığı bir çeşit tazminat.

¹² Mehmet Erdoğan, “Şânî-Zâde Mehmed Ataullah Efendi (Hayatı, Kişiliği, Eserleri, Etkileri)” (yüksek lisans tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, 2016), 18-19

¹³ Agt, s. 19

¹⁴ Agt, s. 19.

Müyyesser oldu bana şehâdet

İlahi sen nasîb eyle sa'âdet

Bulam tâ ki Rasûl'ünden şefâ'at

Şânî-zâde Mehmed Ataullah

Efendi bâ-emr-i âli Tire'ye me'mur

İken merhum oldu

Gurre-i Mubarem sene 1242

Çalışmanın buraya kadarki kısmından da anlaşılacağı üzere Şânî-zâde, ilmiye kökenli olmasına ve meşhur bir aileden gelmesine rağmen hayatı hakkında bilgiler pek kısıtlıdır. Nitekim kendisinin doğum tarihi dahi kesin değildir. Durumun böyle olmasında vefatından sonra şahsi kütüphanesinin dağılmasının büyük payı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Yine aynı sebepten ötürü velut bir isim olan Şânî-zâde'nin dağılan kütüphanesinde, 1821 sonrasına ait yayımlanmamış başka eserlerinin olabileceği de kuvvetle muhtemeldir.

ESERLERİ

Tarih Konulu Eserleri

Târîh-i Şânî-zâde (Şânî-zâde Târîhi): Kendisinin vakanüvis sıfatıyla ve Sultan İkinci Mahmud'un tahta çıktığı 28 Temmuz 1808'den 1821'in Eylül ayına kadarki olayları kaleme aldığı eseridir. Kitap, eldeki yazma ve matbu nüshalar karşılaştırılarak *Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)* ismiyle Ziya Yılmaz tarafından 2008 yılında yayımlanmıştır.

Şânî-zâde'nin kendinden önceki vakanüvis (görev tarihi: 1808-1819) olan Âsım Efendi'nin *Târîh'i*ne zeyl olarak yazdığı eser, dil ve üslup bakımından vakanüvislik geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Bu nedenle secîlerle¹⁵ bezenmiş, orta nesirden ziyade süslü nesire yakın bir dil ve üslupla dört cilt halinde yazılmıştır. Fakat bir karşılaştırma yapılacak olursa selefi Âsım Efendi'nin *Âsım Târîhi*¹⁶ ve halefinin Esad Efendi'nin (görev tarihi:1825-37) *Es'ad Efendi Târîhi*¹⁷'nden daha sade bir dili vardır.

Kaynak gösterme konusunda diğer vakayinameler gibi çok güçlü bir eser olmamasına karşın Şânî-zâde'nin günbegün şahit olduğu olayları ayrıntılı bir şekilde ve olduğu gibi yazması dikkate değer bir ayrıntı ve eserin modern tarih yazımına yaklaştıran önemli bir olgudur.

Bir diğer dikkate değer ve üzerinde durulması gereken husus ise emsallerinin aksine eserinde lüzum gördüğü takdirde yer yer yabancı kaynaklara da başvurmuş olmasıdır.¹⁸ Nitekim kitapta

¹⁵ Secî: Düzyazı metinlerindeki kafiye/uyak.

¹⁶ Antepî Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Târîhi: (1218-1224/1804-1809)* haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015).

¹⁷ Sahhaflar Şeyhi-Zade Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Târîhi (Bâbir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle) (1237-1241/1821-1826)* haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: OSAV, 2000).

¹⁸Şânî-zâde Mehmed 'Ataullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi:(1223-1237/ 1808-1821)* haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: Çamlıca Basım Yayım, 2008). C.1.530.

Laybak (Laybach) Kongresi (1821) ve Rus-Rum ilişkileri üzerinde durarak bu bilgileri yabancı kaynaklardan öğrendiğini, gerekli görülmesi halinde bilgileri aktarmaya devam edeceğini belirtmiştir.¹⁹ Yabancı kaynakların kullanımını ve askerî tarihe dair ortak bir ifadesi de şu şekildedir:

Asâkir-i 'Osmâniyye elinden kala alınmak pek müşkil olduğu ve pek çok telefâta bâdî olduğu, muhârebâta dâ'ir kütüb-i Efrenciyye'de pek çok kerre manzûr-i Muharrir-i Hakir olmuştur.²⁰

Bu ifadeden onun yabancı ve bilhassa askerliğe dair kaynakları bildiği ve okuduğu yargısına ulaşılabilir. Bir başka bölümde:

İngilterelü ile Rusyalu ref-i nikâb-ı riyâ ve beynlerinde ma'hûd ihtilâf-ı sûrîyi izâle vü imhâ birle tecdîd-i ittifâk ile yine yek-siyâk oldukları, mâh-ı Safer evâsıtında vürûd eden Frankfur[t] Gazetasi nâtik olduğu üzere min-vechin Devlet-i 'aliyye'ye dâ'ir havâdis-i Avrupa'dandır.²¹

Demesiyle onun Avrupa'daki siyasi ve askerî gelişmeleri Avrupa gazeteleri vesilesiyle takip ettiği kanısına varmak mümkündür. Dört cilt halinde ve ortalama 1290 sayfa olarak kaleme aldığı eserinde; 126 kez askerî hadise, sevkîyat, haber ve düzenlemelere yer vermesi onun askerlik bahsine verdiği önemi göstermektedir. Ancak bu bahisler genellikle yorum ve tahlil yapılmaksızın doğrudan olay ve durumları aktarmak düşüncesiyle işlenmiştir.

Eserin yazma tek nüshası, Şânî-zâde'nin azlinden sonra yeni vakanüvis Esad Efendi'ye geçince Esad Efendi pek sevmediği ve anlaşılamadığı Şânî-zâde'nin eseri üzerinde birtakım değişiklikler yapmış, söz gelimi kenarlarına kendi el yazısıyla düzeltmeler yaparak sık sık eski vakanüvisi tenkit edici ifadeler kullanmıştır. Hatta eserin bir yerinde Şânî-zâde'nin ondan önceki vakanüvis Âsım Efendi'nin notlarını aldığı halde onları anlamayıp esere zarar verdiğini dile getirmiştir.²² Bununla da yetinmeyip Şânî-zâde'nin yabancı kaynaklar kullanmasını eleştirerek Avrupa kitap ve kaynaklarının şahitliğini lüzumsuz bulmuştur.²³

Tüm bunlara karşın eser, kendinden sonra yazılmış diğer tarih metinlerine hem içerik hem üslup yönüyle örnek olmuştur. Nitekim Ahmet Cevdet Paşa'nın "Tarih-i Cevdet" eserinin IX., X.ve XI. cildinin temel kaynağı bu eser olmuştur.

Matematiğe Dair Eserleri:

Usûl-i Hisâb (Terceme-i Cedîde-i Usûl-i Ta'limiyye):

Üçüncü Selim'in isteği üzerine Mühendishane'de okutulmak için Şânî-zâde'ye tercüme ettirilmiş bir matematik kitabıdır.²⁴ Eser, Fransız Mühendislik Okulu'ndan matematikçi Charles Bossut'un 1782'de yayımlanan *Cours Complet de Mathematiques* adlı kitabının İtalyancasından tercümedir.

¹⁹ Age, C.2 s. 1264-1266.

²⁰ Age, C.1 s. 308.

²¹ Age, C.1 s. 530.

²² Age, C.1 s. 300.

²³ Age, C.1 s. 308.

²⁴ Age, C.1 s. 13.

Cebr ve Mukâbele:

Eserin hiçbir nüshası yoktur. *Şânî-zâde Tarihi*'nin mukaddimesi vesilesiyle varlığı biliniyor.²⁵

Hendese:

Şânî-zâde *Tarihi*'nde bu eserden de bahsetmiştir fakat elde bir nüshası bulunmamaktadır.²⁶

Edebiyata Dair Eserleri

Divan(çe): Hemen her Osmanlı aydını gibi eski / klasik Türk şiirine ilgi duyan Şânî-zâde, şiirlerinde Atâ mahlasını kullanmıştır.²⁷ Edebî açıdan şiirlerinde söylem ve biçim mükemmelliği olmaması ve ahenk ile mana yönünden çağdaşları arasından sıyrılamamış olması gibi nedenlerden ötürü şairlik değil ilmi kişiliğiyle öne çıkmaktadır. Bununla birlikte elimizdeki divançelerini topladığımız vakit bunların bir divan meydana getirecek hacme ulaştığı unutulmamalıdır. Sözü edilen dört divançesinde Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça şiirlerinin bulunması da onun bu dillere şiir yazacak kadar hâkim olduğunun bir başka göstergesidir. Nitekim Şânî-zâde'nin asıl kıymeti hiçbir vakit şiirlerinde aranmamış, ilmi kimliği her zaman için daha önde ve dikkat çekici olmuştur.

Coğrafyaya Dair Eserleri***Müfredât-ı Külliyye Fi Sevâhili'l-Bahriyye:***

Şânî-zâde'nin 2020 yılında Çaşkurlu tarafından bulunan ve coğrafyaya dair bilinen tek eseridir. Her ne kadar *Ta'rîfât-ı Sevâhil-i Deryâ* adında başka bir eserden bahsedilse de ikisi aslında aynı eserdir. Zira Şânî-zâde, *Tarih*'inde *Müfredât-ı Külliyye Fi Sevâhili'l-Bahriyye*'yi o şekilde zikretmiş, fakat bulunan yazma nüsha vesilesiyle bu durum açığa çıkmıştır.²⁸

Tıbbı Dair Eserleri

Şânî-zâde'nin tıp konulu telif ve tercüme eserlerinin toplam sayısı beştir. Ancak çalışmamızın özü bu eserler hakkında olmadığı için bunlara da yukarıda ele alınan eserleri gibi kısaca değinmekle yetinilecektir.

Mir'âtü'l Ebdân Fî Teşrih-i A'zâ'i'l- İnsan

Bu eser, müellifin Hamse²⁹ serisinin birinci kitabı olup Osmanlı'da basılmış ilk anatomi kitabıdır. Burada dikkat çekici husus kendinden önce de anatomi kitapları yazılmış olmasına rağmen Şânî-zâde, saraya ve bilhassa sultana yakınlığı vesilesiyle kitabını neşretmiştir.

²⁵ Age, C.1 s. 13.

²⁶ Age, C.1 s. 13.

²⁷ Ziya Yılmaz, Agm.

²⁸ İçerik ve ayrıntılar için bkz. Çaşkurlu, agt. 67-84. Ayrıca bkz. Çaşkurlu, "An Idiosyncratic Ottoman Scholar Encounters European Science, Enlightenment, and Modern Warfare: Şânî-zâde Mahmad 'Atâ' Allah and the Nizâm-ı Gâdîd Era Translation Movement." 2023.

²⁹ Hamse, Arapça beş anlamına gelmekte olup klasik/eski Türk edebiyatında beş adet hacimli mesneviden oluşan külliyyat manasında kullanılmaktadır. Ancak burada 5 tıp eserinden oluşan külliyyatı tanımlamak için müellifin tercih ettiği kavramdır.

Usûlü't-Tabî'a

39 sayfadan oluşan bu eser de yine Osmanlı literatüründe ciddi bir önem taşımakta, nitekim kayıtlarda Osmanlı'nın ilk modern fizyoloji kitabı olarak görülür.³⁰

Mi'yâru'l-Etîbbâ

İlk iki kitabının aksine bu kitap bir tercüme olup Türkçesi Avusturya Memleketleri(nde) Askeri ve Köy Hekimleri İçin Pratik Tıbbî Öğretim şeklinde tercüme edilebilecek bir eserin İtalyancasından tercümedir.

Kanûnü'l Cerrahîn

Kitabın telif mi tercüme mi olduğu konusunda bir kesinlik olmamakla birlikte Namık Kemal Kurt'a göre Mi'yâru'l-Etîbbâ gibi bu da bir tercüme tıp eseridir.³¹

Mizânü'l-Edviye

Müellifin yazdığı 5 kitaplık hamse serisinin son kitabı olup farmakolojiye dairdir. Hiçbir zaman basılmamış olan bu eser yazma halinde bulunmaktadır.

Askerliğe Dair Eserleri ve Şânî-zâde

Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyılın başında, bilhassa 1826 ve sonrasında, hemen hemen tüm yapı unsurlarıyla Batı tarzı reform hareketlerine dahil olmuştu. Mezkûr yenileşmenin ilk başlarda ve en çok askerlik sahasında kendini hissettirdiği artık bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda Şânî-zâde'ye düşen görev telif ve tercüme yoluyla sürece katkı sağlamaktır. Eserlerinden anladığımız kadarıyla tercüme padişahların isteği doğrultusunda yapılmıştır. Yine de Şânî-zâde, eser mukaddimelerinde bu tercüme kendi rızası dahilinde yaptığını belirtmek ihtiyacı hissetmiştir. Ne var ki söz konusu eserlerinin askerlik hususunda olanlarının ciddi bir kısmı bugün bulunabilmiş değildir. Nitekim elde bulunan yegâne eseri *Vesâyânâme-i Seferiyye*'dir

Vesâyânâme-i Seferiyye (Tenbîhât-ı Hükümrân bâ-Ser'askerân):

Halihazırda Şânî-zâde tarafından hazırlanmış askerlik konulu eserler arasında elde bulunan tek yapıttır. 1822 yılında 145 sayfa halinde Mısır'daki Bulak Matbaasında basılan eserin, Millî Kütüphane'deki nüshasında: “*Tercüme-i Şânî-zâde Tabib Mehmed Ataullah, 122*” notu bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kitabın 1806 yılında yani III. Selim devrinde yazıldığı muhakkaktır. Ancak Şânî-zâde bu eserin telif sahibi değil, mütercimi sıfatındadır. Eserin içeriğine geçmeden evvel ismi konusuna değinmekte fayda vardır zira Şânî-zâde'nin *Tarih*'inde *Vesâyânâme-i Seferiyye* adı kitabı eserleri listesinde geçmezken onun yerine *Tenbîhât-ı Hükümrân bâ-Ser'askerân* ismi geçer. Oysa bu isim hiçbir nüshada geçmez. Bu durumun temel sebebi Şânî-zâde'nin eserini yazdıktan yıllar sonra *Tarih* eseri vesilesiyle ismini değiştirmek istemesinde yatmaktadır. Dolayısıyla ikisi aslında tek bir eserin farklı adlandırmalarından ibarettir.

³⁰ Dilaydan Aydın, “Osmanlı Tarih Anlayışında Vakanüvislik ve Vakanüvis Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Hayatı” (yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 92.

³¹ Namık Kemal Kurt, “Şânî-Zâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kanûnü'l-Cerrahin Adlı Kitabının İncelenmesi” (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999), 117

Vesâyânâme-i Seferiyye'yi Şânî-zâde, III. Selim'in isteği üzerine Prusya Kralı II. Friedrich'in (1712-1786) *Die General-Principia vom Kriege*³² kitabının Fransızca tercümesinden çevirmiştir.³³ Bu çeviri eserin İ.Ü. Nâdir Eserler Kütüphanesi'nde T. 6920 ile T. 2677³⁴ numaralı yazma nüshaları bulunsa da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isteğiyle Aralık 1822'de yukarıda daha önce zikredildiği gibi Bulak Matbaasında basılmıştır.

Eser, en genel manada II. Friedrich'in askerlerine (bilhassa generallerine) verdiği tavsiyeler bütünüdür. İyi bir askerî eğitimden geçmiş orduların hasım kuvvetler üzerine sevk, bu sevk in idaresi, harekât sırasındaki basit gibi gözükken fakat çözülmemesi halinde büyük sorun teşkil edebilecek problemlerin halledilmesi ve görevini tamamlayan ordunun yine aynı disiplinle geri dönüşü kitabın muhtevasını oluşturur.

Eser bir mukaddime ve 25 fasıldan ibarettir. Her fasıl sıra sayıları ve fasılın içeriğine dair bir başlıkla ayrılmıştır. Sözelimi birinci bölüm "*evvelki fasıl - Prusya askerleri ve asakir-i mezburenin tazarrur ve intifa'ları beyanındadır.*" ismini taşımaktadır. Yine aynı şekilde örneğin on dokuzuncu bölüm "*ondokuzuncu fasıl - köprüler kurulub bazı nehirler müür olunmak tarikleri beyanındadır.*" şeklinde kaleme alınmıştır.

İlk olarak dört sayfalık mukaddimesinde klasik Osmanlı-İslam stili hamdele besmele ile başlayıp kendisini tanıtarak diğer eserlerinden bahsedip akabinde de bu eserin tercüme sebebi ve hikayesi üzerine durur. Eserin içeriği II. Friedrich'in telifinde olduğundan içerik adına yapılacak değerlendirmeler Şânî-zâde ile ilgili saptamalar taşımayacaktır ama burada mütercimmin yabancı askerî terminolojiye bakışı üzerinde durmakta yarar var. Şânî-zâde Fransızcasını okuduğu eserdeki askerlik ve savaşa dair kelime ve tamlamaları Türkçeye uyarlamaya çalışmış, bunu mümkün göremediğinde de kelime türetmiştir. Eserde bu minval üzere tespit edilen kimi kavramlar şunlardır:³⁵

Kavram	Eserdeki Karşılığı	Bugünkü kullanımı
trouppen	asâkir	ordu
regimente	askerî orta	alay
desertion	fırâr	fırar etmek
corps	asker gürûhları	kolordu
cavallerie	atlu	süvari
hussar	kâtana	hüssar / kanatlı süvari
jaeger riflemen	avcı askerler	hafif piyade
marquetenders	karakollukçu zümresi	askerî birliklere refakat eden ve ihtiyaçlarını karşılayan esnaflar veya askerler bütünü.

³² Ahmet Tarık Çaşkurulu, agt, s. 49.

³³ Agt, s. 11

³⁴ Agt, s. 57-58.

³⁵ Agt, s. 108-151

comissariat	zehâ'ir nâzırı	levazımdan sorumlu amir
magazins	anbar	depo
soldat	soldat	asker
infanterie	piyade askerleri	piyade
cavallerie	süvari askerleri	süvari
les lignes de contrevallation	metris	metris
piquets	çarhacılar	öncü
redans	minşârî zaviyelerin siperi	ok tabya
grenadier	el humbaracısı	ağır piyade
doubles espions	zû'l-vecheyn olan casuslar	çift taraflı casus
dragoons	ejder askeri	yarı ağır süvari
canister shot	salkım makulesi nesnelere	şarapnel atan top mermisi
diversions	ekâd-porsiyon	sahte taarruz, tespit taarruzu
ponton	tombaz	duba
barque	pereme	üç veya daha fazla direkli yelkenli savaş gemisi
petard	petardo	kestane fişegi
campagne	ordu mevsimi	sefer

Tabloda görüldüğü üzere Şânî-zâde bilgisi ve yaratıcılığı vesilesiyle kavramların okurca daha iyi bir şekilde anlaşılması için gayret sarfetmiştir. Yine aynı nedenden olsa gerek tercümesinde *Divaçe* ve *Tarîh*'i başta olmak üzere diğer eserlerinden çok daha sade bir dil tercih etmiştir. Bu sadelik onun matematik ve tıp konulu eserlerinde de göze çarpmaktadır. Vakanüvislik geleneğinin edebî yönünün baskınlığı ve kitabın ancak ilim sahibi kimselerce okunacağı önyargısının bir sonucu olarak *Tarîh*'inde süslü ve seçili bir dil kullanmasına karşın burada Osmanlı Ordusu'na hitap ettiğini bildiğinden kısa cümlelerin tercih edildiği, Arapça ve Farsça sözcüklerin görece az kullanıldığı ve seçiye hemen hiç yer verilmediği göze çarpmaktadır. Aynı şekilde umumiyetle tercümeyle sadık kalmış, hatta yer isimlerini bile değiştirmemiştir. Burada tek istisna daha önce belirtildiği üzere askerî terimlerin okurlar tarafından daha iyi anlaşılması gayretiyle yapılan adaptasyon ve karşılık bulma çabasıdır. Bu çaba, 1821'de faaliyete başlayacak Tercüme Odaları ile 1851-62 arasında Encümen-i Daniş adı altında kurulan ve bir görevi de yabancı bilimsel eserleri tercüme etmek olan yapıdan evvel konuya dair varlık göstermesi açısından Tanzimat öncesi Osmanlı toplumu için yeni ve sıra dışı bir durumdur.

Bu bilgilerin yanı sıra esere dair pek çok soru işareti mevcuttur. Bunlar sırasıyla

1. Neden bu eser tercih edildi? Konuya dair Avrupa'da başka eserlerin var olduğu bilinen bir gerçekken, onca kitap arasından (özellikle Fransız askeriyesi değil de) bunun seçilmesinin nedeni ne olabilir?

2. Yine akıllara gelen bir diğer soru da bu işin niçin Şânîzâde'ye havale edildiğidir. Acaba o sıralar Şânî-zâde, Mühendishane'de midir ki askerliğe dair bir eser üzerine çalışması uygun görülmüştür?

3. Eserin orijinal Almancası yerine tercümesinin çevrilmesinin nedeni nedir?

4. Eser 1806'da yazıldığına göre, neden 1822'nin sonunda ve İstanbul'dan uzaklarda, Mısır'da basılmıştır? Bilindiği üzere eser sultanın iradesiyle tercüme edilmişti. Öyleyse İstanbul'da ve yazımından hemen sonra basılması daha akla yatkın olmaz mı?

Bu sorulara sırasıyla yanıt aranacak olursa:

1. Askerî reformlarında genellikle Fransa'yı örnek alan Osmanlı'nın, askerlerine okutacağı kitabın da bir Fransız askerlik kitabı olması beklenirken bunun yerine Fransa ile tarih boyunca ilişkileri gergin olan Almanların askerlik anlayışını içeren bir kitabın tercüme edilmesinin iki aşamalı bir yanıtı olabilir. Bilindiği gibi Napoleon komutasındaki Fransız Ordusu 1798-1801 yılları arasında Osmanlı'nın Mısır ve kısmen Bilâd-ı Şam bölgesini işgal ederek Osmanlılarla karşı karşıya gelmiş ve bir sıcak savaşa girmekten çekinmemiştir. Bu durumda, hasım bir devletin askerlik anlayışına dair eserlerinden birini savaşın üzerinden henüz 5 yıl geçmişken tercüme edip orduya okutmaya niyetlenmek tercih edilesi bir durum olmayacaktır. O halde ilk sorunun yanıtı bulunmuş sayılabilir. Bununla beraber neden bir Alman askerlik metni seçildiği sorgulandığı vakit eserin kendisi bir ipucu vermese de 1806 yılında Avrupa'da cereyan eden olayların konuya dair fikir yürütmeye önyak olduğu söylenebilir. Nitekim hasım görüldüğü için askeriyesine dair bir eseri tercüme edilmeyen Fransa, aynı yıl Prusya ile savaş halindeydi. Bu nedenle dolaylı müttefik sayılabilecek Prusya'nın söz konusu içeriğine dair bir eserini tercüme etmeyi düşünmek kötü bir seçenek değildir. Bunun yanı sıra yaptığı askerî reformlarla ordusunu teşkilatlandıran Prusya Kralı II. Friedrich'in generallerine tavsiyeleri niteliğindeki bu kitabını reorganizasyon sürecindeki Osmanlı Ordusuna okutmak, bu eserin seçilip tercüme edilmesinin ardındaki sebeplerden bir olabilir. Konuya dair önemli bir kaynak da Edward Raczynski'dir. Kendisi 1814 yılındaki İstanbul seyahati esnasında Şânî-zâde'ye rastlamış ve onun II. Friedrich'ten birden çok tercüme yaptığını bildirmiştir.³⁶ Bu bilginin doğru olduğu kabul edilecek olunursa tercüme faaliyeti bu eser özelinde değildir. Öyleyse planlı bir çeviri faaliyeti vardır ki bu durumda II. Friedrich'e Osmanlı Ordusunun ıslahı için yüklenen anlam yukarıdaki tahminlerin de ötesindedir.

2. Şânî-zâde; medrese, Tıbbiye ve Mühendishane tahsili görmüş az sayıdaki insandan biri olup eserin yazıldığı 1806 yılında Mühendishane eğitimine devam ettiği ve bu dönemde bazı tercüme yapıldığı bilinmektedir.³⁷ Aynı zamanda ordu kadısı olan babasının yanında bir süre bulunduğu

³⁶ Edward Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, çev., Kemal Turan (Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980), 184-185.

³⁷ Ahmet Tarık Çaşkurulu, agt, s.151-152.

düşünüldüğünde askerî literatüre yakın ve eğitimi dolayısıyla kitap tercüme edecek kadar donanımlı biridir.

3. Bunun tek nedeni tercümeyle memur edilen Şânî-zâde'nin Almanca bilmeyip çok iyi düzeyde Fransızca bilmesidir.

4. Birinci soruya yanıt ararken 1806'da Fransa'nın Prusya ile savaşta olduğunu belirtmiştik. Bu savaş, Napoleon komutasındaki Fransız Ordusunun, Ekim 1806'da III. Friedrich komutasındaki Prusya Ordusunu Jena-Auerstedt Muharebesi'nde yenmesiyle sona erince tercüme edilen eserin durumu tehlikeye düşmüş olmalı. Nitekim örnek gösterilen II. Friedrich liderliğindeki ordunun aynı ismi taşıyan III. Friedrich'in sevk ve idaresindeyken yenilmesi, eserin tutarlılığının ve geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuş olmalıdır. Bu sebeple olsa gerek tercümesi biten kitap, uzun süre yazma nüsha olarak kalmıştır.

Şânîzâde'nin Askerliğe Dair Diğer Eserleri

Kaynaklarda Şânî-zâde ile eşleştirilen ve askerlikle olduğu düşünülebilecek birkaç eser bulunsa da yukarıda sözü edildiği gibi ciddi bir isim karmaşası vardır. Zira aynı eserin birden fazla isimle anılması bir kafa karışıklığına sebebiyet vermektedir. Bir diğer ve en önemli sorun ise *Vesâyânâme-i Seferiyye* dışındaki eserlerin henüz kayıp olması hasebiyle elde bulunamayışıdır. Şânî-zâde'ye atfedilen diğer askerlik konulu eserleri şunlardır.

Tanzîm-i Piyâdegân ve Süvâriyân

Adından da anlaşılacağı üzere piyade ve süvari birliklerine dair bir eserdir; ancak bugüne değin bulunabilmiş bir eser değildir. Muhtemelen o da *Vesâyânâme-i Seferiyye* gibi tercüme bir eserdir. Lakin Raczynski'nin Şânîzâde'nin Prusya Kralı'ndan birden fazla eser tercüme ettiği ifadesi doğrultusunda, II. Friedrich'in *Instruction für die General-Majors der Infanterie - und Instruction für die general-Majors der Kavallerie* adlı kitabına isim benzerliği dolayısıyla bu eser Şânî-zâde'ye atfediliyor.³⁸ Ne var ki böyle bir eserin varlığı kesin değildir.

Kavânînü'l-Asâkiri'l-Cihâdiyye

Yine askerlik konulu olup elde hiçbir nüshası olmayan bu eser Şânî-zâde'ye atfedilen ama *Tarih* mukaddimesinde ismi geçmeyen kitap, Ziya Yılmaz'ın göre aslında *Vesâyânâme-i Seferiyye* 'den başkası değildir.³⁹ Bununla birlikte Bulak'ta basıldığı kesin olan bu eser, o olamaz.⁴⁰ Dolayısıyla *Vesâyânâme-i Seferiyye* 'den sonra varlığı kesin olarak bilinen ikinci bir Şânî-zâde tercümesi askerî kitap vardır.

ASKERÎ TARİH OKUMALARINA ETKİSİ VE SONUÇ

Osmanlı'nın Doğu'dan Batı'ya bilim, teknik, toplum ve idare açısından uyum sağlamaya çalıştığı XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında hem Doğu hem de Batı ekolüyle eğitim almış nadide bir isim olan Şânî-zâde'nin pek çok açıdan ilimle ve bilimle uğraştığı gerçeği bir yana, dönüşüm sancıları çeken Osmanlı askerî sistemine tercüme vesilesiyle yardımcı olmaya çalıştığı

³⁸ Agt, s. 52

³⁹ Şânî-zâde, age, C.1 s.LXXXVIII.

⁴⁰ Agt, s. 52.

önemli bir gerçektir. Askerlik konulu bu eserlerinin sadece birinin elimizde bulunması ne yazık ki onun bu husustaki bilimsel kişiliğini yeterince öğrenebilmemiz ve tahlil etmemiz açısından büyük bir talihsizliktir.

Ayrıca gerek eldeki tek eserin tercümesinde katkısı olan Üçüncü Selim'in tahttan indirilmesi gerekse de diğer tercüme eserlerin nesnesi görevindeki Prusya'nın ve ordusunun Napoleon tarafından yok edilmesi bu tercümelerin ve içindeki öğütlerin bir talimname gibi Osmanlı Ordusuna örnek gösterilmesini engellediğinden olsa gerek *Vesâyânâme-i Seferiyye* uzun süre basılamamış; ancak Kavalalı Mehmet Ali Paşa devrinde Bulak'ta tabedilebilmiştir. Eldeki basılı nüshalarda da okunma izi bulunamaması bize bu kitabın pek okunmadığını gösteren ipuçları arasındadır. Buna müteakip Harbiye'nin 1834'teki açılışı ve onu takip eden süreçte Türk-Fransız ilişkilerinin iyileşip askeri safhada Fransız ekolünün devamı dolayısıyla bir Prusya askerlik kitabının okutulabilmesi pek mümkün gözüküyor. Ayrıca tercüme edilen bu eserin 1747'de yazıldığını unutmamak gerek. Nitekim 19. yüzyıla birlikte meydana gelen askerî değişim, gelişim ve dönüşüm; böylesi eski bir eserin okutulmasına izin verecek durumda değildi.

Eserlerinin akıbetine rağmen mütercim Şânî-zâde'nin *Vesâyânâme-i Seferiyye* vesilesiyle Türkçeye kattığı yeni kavramlar, askerî literatürümüz açısından kıymete değerlidir. Mütercimin bu yenilikçi tavrı yalnızca bu esere özel olmayıp telif olarak kaleme aldığı *Tarih* için de geçerlidir. Nitekim olayları gözlemleri esasına dayanarak, yer yer yabancı kaynaklara başvurmak suretiyle ve emsallerine kıyasla süslü nesri⁴¹ daha az tercih etmek suretiyle ele alması Tanzimat öncesi tarih yazımının moderne en yakın örnekleridir, denilebilir. Böylesi üretken bir ismin yaptığı tercümelerin gerek Türk dili gerek askerî literatür gerekse de tarihimiz açısından ne denli önemli olduğunun tekraren altını çizmekte yarar vardır. Bu vesileyle henüz bulunamamış eserlerinin bulunabilmesini umuyor; vefatının yüzüncü yılı yaklaşırken bu Osmanlı aliminin, akademimizde hakkıyla anılmasını ve araştırılmasını temenni ediyoruz.

⁴¹ Klasik/eski Türk edebiyatının düzyazı kısmında görülen bir tarzdır. Metnin ağdalı ve sanatlı bir dille yazılması esasına dayanır.

KAYNAKÇA

Kitap

- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1992.
- Cemâleddin, Mehmed, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri Âyîne-i Zurefâ* (Haz. Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003
- Devlilioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Doğu Matbaası, 1978.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, C.1 İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5. Çev., Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kenan, Seyfi, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Köker, Ahmet Hulusi, *Şânîzâde Atâullah Efendi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1989.
- Kütükoğlu, Bekir, *Vekayi'nüvis Makaleler*, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1994.
- Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi: (1218-1224/1804-1809)* Haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Ortaylı, İlber. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Raczynski, Edward *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*. Çev., Kemal Turan. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.
- Roberts, Andrew, *Napoleon - Hayatı*, Çev., Barbaros Uzunköprü. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.
- Sahhaflar Şeyhi-Zade Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâbir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle): (1237-1241/1821-1826)* Haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: OSAV, 2000.
- Şânî-zâde Mehmed 'Ataullah Efendi, *Şânî-zâde Tarih:(1223-1237/ 1808-1821)* Haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: Çamlıca Basım Yayım, 2008.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitapevi, 1988.
- Uyar, Mesut - Erickson, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.5, Ankara: TTK Yayınları, 1995
- Ülken, Hilmi Ziya. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Kitap Bölümü

Çaşkurlu, Ahmet Tarık. “An Idiosyncratic Ottoman Scholar Encounters European Science, Enlightenment, and Modern Warfare: Şānīzāde Maḥmad ‘Aṭā’ Allāh and the Nizām-ı Ğadīd Era Translation Movement.” *The 2nd International Prof. Dr. Fuat Sezgin Symposium on History of Science in Islam Proceedings Book*. Haz. M. C. Kaya, N. Özdemir & G. Aksoy. 89-98. İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2023.
<https://doi.org/10.26650/PB/10.26650/PB/AA08.2023.002.005>

Tez

- Aydın, Dilaydan. “Osmanlı Tarih Anlayışında Vakanüvislik ve Vakanüvis Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Hayatı.” *Yüksek lisans tezi*, Erciyes Üniversitesi, 2019,
- Erdoğan, Mehmet. “Şâni-Zâde Mehmed Ataullah Efendi (Hayatı, Kişiliği, Eserleri, Etkileri.” *Yüksek lisans tezi*, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, 2016.
- Kurt, Namık Kemal. “Şâni-Zâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kanûnü'l-Cerrahin Adlı Kitabının İncelenmesi.” *Yüksek lisans tezi*, İstanbul Üniversitesi, 1999.
- Çaşkurlu, Ahmet Tarık. “An Idiosyncratic Ottoman Alim Encounters European Science, Enlightenment And Modern Warfare: Şanizade Mehmed Ataullah Efendi (d. 1826) And His Vesâyânâme-i Seferiyye And Müfredât-ı Külliyye Fî Sevâhili'l-Bahriyye.” *Yüksek lisans tezi*, İbn Haldun Üniversitesi, 2020.